

Suomalaisten Voltaire-tuolien historiaa

Kansainvälinen populaari huonekaluterminologia sisältää sellaisia yhä sitkeästi eläviä nimityksiä kuin esim. Dante- ja Savonarola-tuoli, joiden kanssa ei mainituilla kuuluisuuksilla ole mitään tekemistä. Harvoja näistä poikkeavia lienee Récamier-sohva, jolla kaiket päivänsä viettäneen Madame Récamier'n David on ikuistanut tehden samalla sohvanakin kuolemattomaksi. Olisi kiintoisaa selvittää, miten ja koska tällaiset kuuluisuuksiin liittyvät nimitykset ovat syntyneet. Taustalla on varmaan 1800-luvun alkupuolen historianharrastus ja virikkeen antajana jokin maalaus, romaani tai näytelmä tai yksinkertaisesti huonekalutehtailijoiden kekseliäisyys. Eräs tällainen nimitys on kuitenkin meillä Suomessa jo täysin unohtunut, nimittäin Voltaire-tuoli. Mutta oliko Voltairilla sen kanssa mitään tekemistä?

Voltaire-tuoli eli voltaire on korkeaselkäinen ja matalajalkainen nojatuoli, jonka istuin on syvä ja selkänöja kaartuu istujan selän mukaan (kuva 1).¹ Käsinojat on pehmustettu ja jaloissa on siirtämisen helpottamiseksi useimmiten pyörät. Tärkein tuntomerkki on juuri anatomisesti kaartuva selkänöja. Tuoli tuli muotiin Ranskassa restauraation aikana vuoden 1825 paikkeilla tyydyttämään aikakauden kasvaneita mukavuuden vaatimuksia.² Esikuvana olivat mahdollisesti englantilaiset kirjastotuolit, joissa oli syvä ja matala istuin.³

Tuolityyppi oli valmiina jo ennen kuin siihen liitettiin Voltairen nimi, koska se ranskalaisissa mallikirjoissa esiintyy aluksi nimellä *siège comfortable*. Varhaisimmat esimerkit tavataan 1830-luvun alkuvuosina, usein nimettöminä. Nimet vuorottelevatkin niin että esim. Muidebled'n *Théorie générale de la tapisserie* -teoksessa se on 1833 *fauteuil à la Voltaire*, mutta hänen *Vade mecum du tapissier*'ssaan 1835 *siège comfortable*. Pariisissa 1834 pidetty teollisuusnäyttely levitti tuolin suosiota⁴ ja siitä tuli muotihuonekalu, joka pysyi käytössä vuosikymmenet käyden läpi monet tyylipiirteet. Ranskalaisissa mallikirjoissa se tulee vastaan aina 1870-luvulle asti eri variaatioina ja kekseliäillä lisämääreillä mainittuna, koristelun ja jalkojen muodon mukaan.⁵ Muidebled'n ja *La Mésangère*n mallikokoelmissa esiintyy 1830-luvun alkupuolella myös korvalapullinen variaatio (kuva 2).⁶ Pasquier'lla on 1832 nimettömänä malli (kuva 3),⁷ jota myöhemmin kutsutaan *voltaire mécanique*. Sen selkänöjan voi kallistaa taakse ja istuimen alta voi vetää jalkatuen. Tavallisin on kuitenkin *voltaire ordinaire* (kuva 1), jonka selkänöja on suorapäätteinen, vailla korvalappuja, käsinojat avonaiset ja etujalat suorat. Vaikka englantilaisissakin mallikirjoissa jo 1830-luvulla on Voltaire-tuoleja muistuttavia malleja, nimitys ei siellä saa jalansijaa,

Kuva 1. Ranskalainen Voltaire-tuoli, nimettömänä 1830-luvun alun mallikirjassa. La Mésangère, Meubles et objets de goût. Valok. Bibliothèque Nationale, Pariisi.

Kuva 2. Edellisen korvalapullinen muunnos, samasta mallikirjasta. Valok. Bibliothèque Nationale, Pariisi.

vaan niillä säilyy vanha *easy chair*-nimi. Tuolityyppi oli yleinen muuallakin Euroopassa, vaikkei siihen läheskään aina yhdistetty Voltairen nimeä.

Mutta mitä tekemistä jo vuonna 1778 kuolleella filosofilla on tämän 1800-luvun tuolin kanssa? Ne tutut tuolit, jotka Voltaireen liittyvät, eivät anna mitään johtolankaa. Houdonin kuuluisessa veistoksessa Voltaire istuu uusklassisessa tuolissa, ja se nykyään Pariisin Carnavalet-museossa oleva nojatuoli, jossa

Voltaire vietti viimeiset päivänsä, on tyyliään myöhäistä rokokoota.⁸ Se on suoraselkäinen rokokoojalkainen nojatuoli, jonka käsinojiin on liitetty toiseen lukuteline, toiseen kirjoituslevy. Tyypiltään se on *fauteuil de commodité*, johon kuuluva lukuteline ilmestyy sitten 1800-luvulla erilaisiin kirjasto- ja invalidituoleihin.

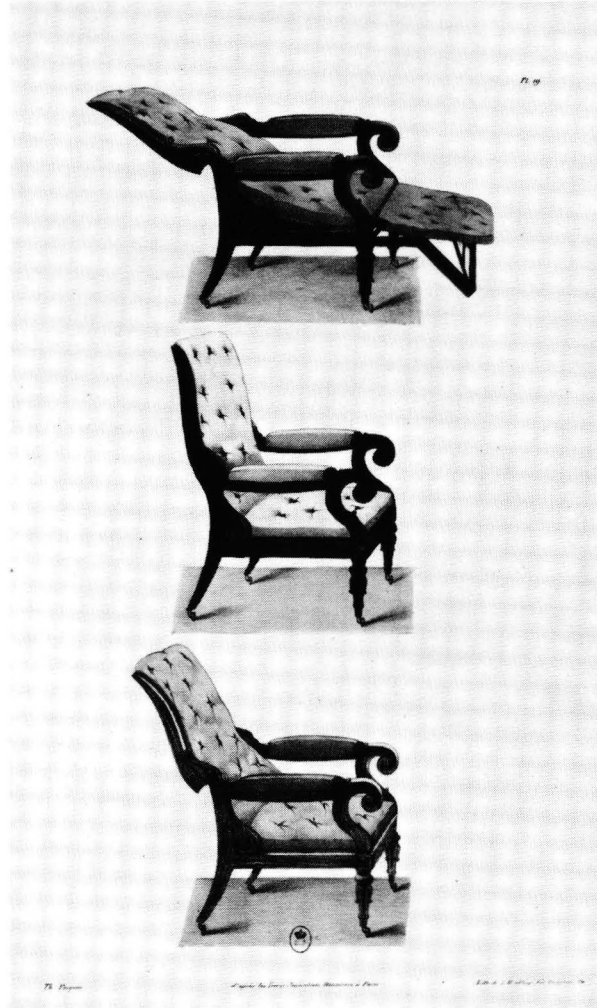
Voltairen osuus nojatuolin nimeen onkin tähän päivään asti uhmannut kaikkia tulkintoja ja pysyy edelleen arvoituksena. Äskettäin on esitetty mm. sellainen mahdollisuus, että nimitys olisi saanut alkunsa jonkin näytelmän lavastuksesta.⁹

Suomeen voltaire ilmestyy jo 1830-luvulla, biedermeieraikana, siis sangen aikaisin. Varhaisimmat löytämäni tiedot ovat vuodelta 1839 Helsingistä kenraalitar Constance Ramsayn perukirjasta: »1 st Voltaire stol, beklädd med svart vaxduk»,¹⁰ vuodelta 1842 Turusta neiti Eva Margareta Lagermarckin (k. 1841) perukirjasta: »1 Voltaire-stol»¹¹ sekä samana vuonna Riilahden kartanosta Bromarvista kreivi J. F. Aminoffin perukirjasta: »1 Mahogne Woltaire stol».¹² Helsingissä 1844 valtioneuvoksetar Eva Gustava Walleenin perukirjassa mainitussa Voltaire-tuolissa oli »grön saffians beklädnad»,¹³ kun taas leskikreivitär Anna Charlotta Rehbinderin 1845 Turussa ollutta voltairea¹⁴ ei tarkemmin kuvailla kuten ei myöskään leskikollegineuvoksetar Gustava Thesleffin perukirjassa 1856 Hanhijoen tilalla Viipurin pitäjässä ollutta »voltair»-tuolia.¹⁵ Louise von Haartmanin (synt. 1847) kuvauksessa lapsuudenkodistaan Paimion Viksbergin kartanosta 1850-luvulta mainitaan hänen äitinsä Louise Hedenbergin huoneessa »1 st helstoppad länsstol en s.k. Voltaire».¹⁶ Helsingissä ilmoitetaan myytäväksi 1848 »en mahogny voltaire-stol»¹⁷ ja 1858 myydään »voltairs».¹⁸ Jälkimmäisestä ilmoituksesta voi päätellä, että voltaire silloin kuului jo joka-päiväiseen käsitemaastoon ja kaikki tiesivät, millainen tuoli oli kyseessä.

Viime vuosisataa kuvaavasta kirjallisuudestakin löytyy joitakin mainintoja. Sofia Stenbäckin muistelmissa mainitaan »En s.k. Voltairestol vid kakelugnen --», joka oli kuulunut hänen isoisänsälleen Wolter af Petersenille (k. 1841) Taalintehtaan kartanossa.¹⁹ Jakkarilan kartanon omistajasta Carl Reinhold von Essenistä 1850–60-luvulla kertoo tyttärentytär: »Men om kvällarna satt han gärna i sin nötta Voltairestol vid lampan --»,²⁰ ja Aino Kallaksen omaelämäkerrallisessa romaanissa Katinka Rabe »Grosspapa istui -- Voltaire-tuolissaan ja itki kuin lapsi, kyynelten valuessa hänen valkoiseen partaansa».²¹ Grosspapa oli Kiiskilän hovin omistaja Leopold Krohn (1806–1890), joka itki poikansa Julius Krohnin hukkumiskuolemaa 1888.²²

Suomeen säteilivät muotiuutuudet tuona aikana tietenkin Pietarista, jonne ranskalainen muoti nopeasti levisi. Voltaire-tuolikin on ilmeisesti tullut Suomeen Venäjän kautta, missä se oli yleisesti tunnettu ja omaksuttu siellä viroissa palvelevien suomalaistenkin koteihin. Esim. ministerivaltionsihteri R. H. Rehbinderillä (k. 1841) oli Pietarin kodissaan »Woltaire stol».²³ Tolstoi, joka on tuntenut Voltaire-tuolin omasta ympäristöstään, käyttää sitä huomaamattaan anakronistisena rekvisiittana 1860-luvulla kirjoitetussa romaanissaan Sota ja

rauha, vaikka se käsittelee vuosien 1805 ja 1812 välistä aikaa. Hän kuvaa kreivi Besuhovin kuolemaa: »Pyhäinkuvakaapin valaistujen metallikehysten alla oli pitkä voltairelainen nojatuoli, jolla kreivi Besuhof lepäsi --»,²⁴ ja vanhaa ruhtinas Bolkonskia: »-- milloin jäi riisuutumatta torkkumaan sohvalle tai voltaire-malliseen nojatuoliin vierashuoneeseen --».²⁵ Ruhtinas Felix Jusupov puolestaan muistaa sairaan isoisänsä n. 1890 istumassa Voltaire-tuolissa Baden-Badenissa.²⁶ Puškinin kotimuseossa Leningradissa on vielä nähtävänä hänen työhuoneessaan se *voltaire mécanique*, jonka hän toukokuussa 1835 osti

Kuva 3. Säädeltävä Voltaire-tuoli nimettömänä 1830-luvun alun mallikirjassa. Myöhemmin se saa nimen *voltaire mécanique*. Pasquier, Cahier de dessins. Valok. Bibliothèque Nationale, Pariisi.

Gambsilta, Pietarin kuuluisimmasta huonekaluverstaasta.²⁷ Se noudattaa huippumuodikasta pariisilaista mallia avoimine käsinojineen (vrt. kuva 3).²⁸ Toinen samanlainen tuoli on hänen maatilamuseonsa työhuoneessa.²⁹

Edellä mainituista muistelijoista päätellen Voltaire-tuolin nimi muistettiin Suomessa vielä tämän vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla, mutta on sitten joutunut unohduksiin. Itse tuolitkin ovat hävinneet meiltä melkein jäljettömiin. Kun ranskalaisten mallikirjojen tuntomerkkien avulla lähtee niitä etsimään, jää saalis hämmästyttävän vähäiseksi.³⁰ Turun maakuntamuseossa on kaksi biedermeiernojatuolia, joissa voi havaita joitakin Voltaire-tuolin piirteitä ja joista voisi kuvitella aikalaisten käyttäneen voltaire-nimitystä, vaikkakin ne edustavat tuolin harvinaisempaa, korvalapullista mallia. Toinen (kuva 4) on suuri ja karkeatekoinen nahalla päällystetty nojatuoli, jonka selkänoja yrittää kaartua ranskalaisen Voltaire-tuolin tapaan ja siten täyttää tämän päätuntomerkin. Kuin tutkijan kiusaksi tuoli on vailla alkuperätietoja ja jää näin ollen vain irralliseksi esimerkiksi.³¹

Kuva 4. Nahkapäällysteinen mustaksi maalattu korvalapputuoli, jossa näkyy ranskalaisen Voltaire-tuolin piirteitä. Vailla alkuperätietoja. Turun maakuntamuseo. Valok. Museovirasto/P-O. Welin.

Toisessa (kuva 5) esimerkissä voi selkänöjan kaartumisen havaita vain pehmustuksessa. Korvalaput nousevat selkänöjaa korkeammalle ja yhtyvät umpinaiisiin käsinojiin. Sarja ja jalat on vaneroitu jalopuulla. Päällinen on mustaa ns. vahakangasta. Perimätiedon mukaan tuoli on kuulunut Lempisaaren kartanon omistajalle, senaattori ja salaneuvos L. G. von Haartmanille (k. 1859).³² Sitä ei mainita hänen perukirjassaan,³³ missä kuten valtaosassa perukirjoja ei tehdä eroa eri tuolityyppien välillä. Ainoa siinä mainittu yksinäinen nojatuoli on hänen Turun kotinsa ruokasalissa: »1 stycke Ländstol af Sockerkista och Gutta Percha öfvertåg». Päällisestä päätellen kyseessä voisi olla sama tuoli, mutta puulajin tunnistaminen tuottaa vertailumateriaalin puutteessa vaikeuksia.³⁴

Toisaalta voidaan kaksi muuta biedermeier-korvalapputuolia tunnistaa muiden lähteiden nojalla em. kirjallisissa esimerkeissä mainituiksi Voltaire-tuoleiksi, vaikka niissä ei juuri havaitsekaan mitään yhteistä ranskalaisten esikuvien kanssa. Molemmat ovat 1830-luvulta. Toinen on perimätiedon mukaan juuri se Voltaire-tuoli (kuva 6), jossa vuorineuvos Wolter af Petersen (k. 1841) halvaantuneena vietti pitkät loppuvuotensa Taalintehtaan kartanossa.³⁵ Se on kokonaan verhoiltu, umpinaiset käsinojat ovat korkeat ja suorasivuiset, ja jalat, joista on myöhemmin poistettu pyörät, on vaneroitu mahongilla. Vain syvä istuin muistuttaa Voltaire-tuolista. Alkuperäisen päällisen on täytyntä olla silmiinpistävässä ristiriidassa sekä tuolin muodon että käyttötarkoituksen kanssa, se näet oli tehty vuorineuvoksen anopin Beata von Morianin (vihitty 1770) morsiuspuvun vaaleasta kukallisesta silkistä.³⁶

Vuorineuvos af Petersenin perukirjassa 1842, jossa vain förmaakin ja salongin huonekalut luetellaan erikseen, ei Voltaire-tuolia mainita, sen sijaan jossakin muussa huoneessa oleva »1 st Sofstol af Mahogine». Lesken Charlotte af Petersenin, o.s. Hästesko, perukirjasta selviää, että »1 sofstol öfverdragen med sidentyg» oli »I Bergsrådet af Petersens f.d. kammare». Kysymyksessä täytyy olla em. voltaire, vaikka perunkirjoittajat ovatkin tunteneet sen ainoastaan korvalapputuolin vanhalla *sofstol*-nimellä.

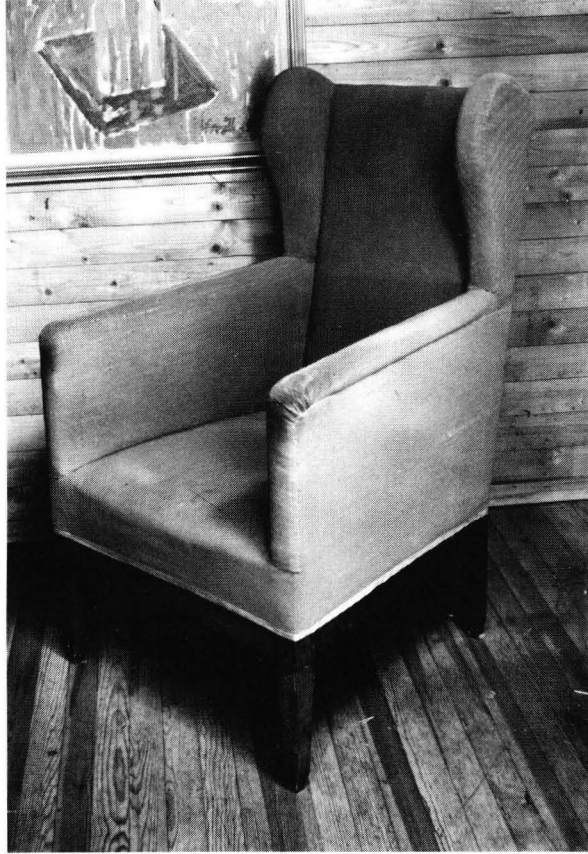
Itse asiassa vanha *sofstol* onkin af Petersenin tuolille oikeampi nimi kuin voltaire. *Sovstol*, nukkumatuoli, on tunnettu jo 1600-luvulta lähtien.³⁹ Se on korkeaselkäinen pehmustettu nojatuoli, jonka korvalaput yhtyvät käsinojiin siten että tuolin sivut muodostuvat umpinaisiksi ja suojaavat istujaa vedolta. Istuin on syvä. Yhden hengen sohvaksi on Albert Steen hauskaasti tällaista tuolia luonnehtinut.⁴⁰ *Sovstol*-nimityskin unohtuu vähitellen ja sen korvaa korvalapputuolin uusi muotiniimi *farfarsstol*. Tällaiset nostalgiset isoisä-alkuiset termit tulivat käyttöön Englannissa vuoden 1880 paikkeilla. Niiden arvellaan saaneen alkunsa suositusta amerikkalaisesta »My Grandfather's Clock»-nimisestä laulusta,⁴¹ jonka vaikutus heijastui Suomeenkin. Esim. Kansallismuseoon saatu Elimäen Moiossa ollut korvalapputuoli on siellä kulkenut tällä nimellä.⁴² Ruvettiinpa vanhempiakin, 1600-luvun korvalapputuoleja kutsumaan tällä muotiniimellä kuten Nauvon Prosvikissa.⁴³

Kuva 5. Mustalla vahakankaalla päällystetty korvalapputuoli. Perimätiedon mukaan kuulunut senaattori, salaneuvos L.G. von Haartmanille (1789–1859). Turun maakuntamuseo. Valok. Museovirasto/P-O. Welin.

Toinen, perukirjassa mainituksi voltaireksi tunnistettava tuoli on Riilahdessa tallella oleva iso mahonkinen, nahalla verhoiltu korvalapputuoli (kuva 7), jonka selkänojan alaosan pehmustus kaartuu lievästi. Käsinojat ovat suorapäätteiset ja umpinaiset kuten af Petersenin tuolissakin sekä yläreunastaan pehmustetut ja nahkapäällysteiset. Toisella sivulla on iso pyörä, jonka avulla säädellään selkänojan kaltevuutta. Istuimen alta tulee esiin kahden ylimääräisen jalan varaan jalkatuki. Tuoli on kuulunut kreivi Johan Fredrik Aminoffille (k. 1842). Koska se toimii kuten *voltaire mécanique* (kuva 3), kyseessä on kaikesta päätellen hänen perukirjassaan mainittu mahonkinen Voltaire-tuoli. Mathilda Rotkirchin 1839 maalaamassa muotokuvassa (kuva 8)⁴⁴ 83-vuotias kreivi istuu aamutakkisillaan tässä tuolissa Riilahden salongissa ja panee pasianssia.

Voltaire-tuoli näyttää ensi sijassa kuuluneen miespuolisen vanhuksen, usein invalidin varusteisiin. Krohn oli valkopartainen, af Petersen halvaantunut, Aminoffilla liikkumisvaikeuksia, koska muotokuvassa on tuolin takana keppi, Jusupov sairaana kylpylässä, Besuhov teki kuolemaa. Voltaire-tuolissa vanhus vietti yhden hengen sohvassaan elämänsä illan kenties silloin tällöin kyyneliä-

Kuva 6. Korvalapputuoli, jossa vuorineuvos Wolter af Petersen (1774–1841) halvaantuneena vietti viimeiset vuotensa Taalintehtaan kartanossa. Päällinen uusittu ja jaloista poistettu pyörät. Yksit. omist. Valok. Museovirasto/P-O. Welin.

kin vuodattaen, elettiin vielä aikakautta, jolloin miestenkin oli lupa itkeä vaikkapa niinkin abstraktisen seikan vuoksi kuin »ajan pahuus».45 Toisaalta voltaireista helposti muodostuikin nimikkotuoli, koska perukirjojen mukaan Voltaire-tuoleja ei kodissa ollut enempää kuin yksi. Kun se lisäksi oli tuotilitypeistä mukavin, oli luonnollista, että patriarkaalisen ajan tavan mukaan se kuului talon isännälle. – Huvin vuoksi mainittakoon, että Tanskassa barokki-ajan korkeaselkäisillä nojatuoleilla, jotka usein olivat korvalapputuoleja, oli nimi *mandslaenestol*,46 – *högsäten* perinteen heijastumanako?

Naisen huoneessa voltaire on harvemmin. Varma tieto tästä on vain Eva Margareta Lagermarckilta ja kreivitär Rehbinderiltä Turusta sekä Louise Hedenbergiltä Viksbergistä.47 Esim. Constance Ramsayn ja Eva Walleenin perukirjojen Voltaire-tuolit tuskin ovat olleet heidän käytössään, koska niiden päälliset, musta vahakangas ja vihreä sahviaani, viittaavat työhuoneeseen tai kirjastoon.

Louise Hedenbergin puolison Ludvig Hedenbergin (k. 1858) huoneessa Viksbergissä puolestaan oli »1 helstoppad vilstol (grön)» ja »1 st mah[ogny] större länstol med lösdyna för ryggen». ⁴⁸ Miten Louise Hedenbergin »helstoppad – – voltaire» ja nämä miehen nojatuolit erosivat toisistaan, koettelee mielikuvitusta. Ludvig Hedenbergin perukirja, ⁴⁹ kuten perukirjat yleensäkin, luettelee huonekalut niin niukkasanaanaisesti, että ilman muistelmien antamaa yksityiskohtaisempaa tietoa ei Viksbergin sisustuksesta pääsisi juuri perille eivätkä eri tuolityypit kävisi ilmi lainkaan. Tässä paljastuu jälleen perukirjojen sattumanvaraisuus esineellisen tutkimuksen lähteenä.

Edellä esitellyillä korvalapputuoleilla tai paremminkin sanoen valevoltaireilla Turun maakuntamuseon ensimmäistä tuolia lukuunottamatta on hyvin vähän tekemistä ranskalaisten originaalien kanssa. Tällaisia korvalapputuoleja, joissa on korkeat umpinaiset käsinojat, esiintyy biedermeieraikana ympäri Eurooppaa omana tyyppinään rinnan voltairen kanssa. ⁵⁰ Esim. englantilainen Loudonin Encyclopaedia esittää tällaisen tuolin 1833. ⁵¹ Periaatteessa se olisi voinut olla ainakin von Haartmanin ja af Petersenin tuolien esikuvana. Loudonin mallikir-

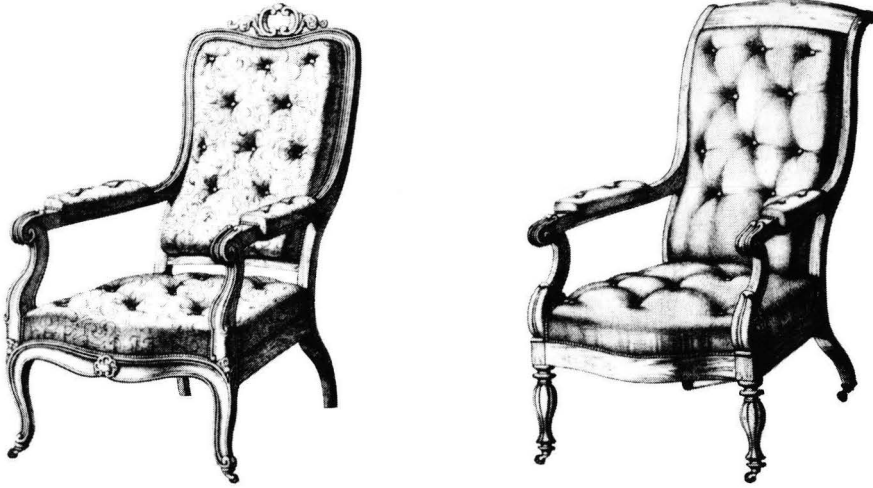
Kuva 7. Nahkapäällysteinen korvalapputuoli, jonka toisella sivulla oleva pyörä säätelee selkänöjan kaltevuutta. Kuulunut kreivi J.F. Aminoffille (1756–1842) ja mainitaan hänen perukirjassaan Voltaire-tuolina. Riilahti. Valok. Museovirasto/J. Salo.

ja, josta aikaa myöten otettiin 11 painosta, oli aikansa levinneimpiä, mm. Venäjälle,⁵² ja on vaikea kuvitella, ettei sitä olisi Suomessakin tunnettu, vaikka en olekaan sitä löytänyt. Aminoffin nojatuoli taas muistuttaa englantilaisia invalidituoleja. Esim. P. ja M. A. Nicholsonin mallikirjassa on 1826 korvalapputuoli, luultavasti ns. kihtituoli, jossa on korkeat umpinaiset käsinojat ja jalkatuki.⁵³ Englannissa, kihdin luvatussa maassa, oli jo varhain keksitty mekaanisia tuoleja luuvaloisia gentlemanneja sekä myös sotainvalideja varten. Invalidituolit yleistyivät siellä 1790 ja 1830 välisenä aikana ja englantilaisissa mallikirjoissa esiintyy erilaisin mekanismein toimivia *patent chair*-nimisiä tuoleja.⁵⁴ Yleistä niille on selkänöjan asennon säädeltävyys. Näiden tuolien luulisi olleen ranskalaisen *voltaire mécanique* esikuvana. Suomeen välitti englantilaisia huonekalupiirroksia täälläkin suosittu ruotsalainen *Magasin för Konst, Nyheter och Moder*, joka näyttää ottaneen useimmat piirroksensa tunnetusta Ackermannin *Repository*stä. Jo 1824 lehti esitteli taakse kallistettavan invalidituolin.⁵⁵

Mainitut neljä esimerkkituoliamme edustavat kaikki *biedermeier*ia. Vuoden 1840 paikkeilla esiintyy ranskalaisissa mallikirjoissa rinnakkain vanha *voltaire ordinaire*, jossa on suorat sorvatut etujalat, ja uusi tyyppi *voltaire Louis XV*,

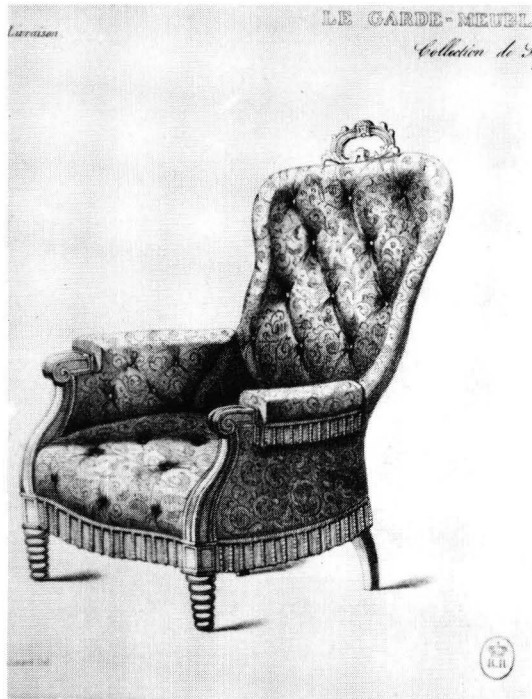
Kuva 8. Kreivi J.F. Aminoff tuolissaan Riilahden salongissa panemassa pasianssia. Mathilda Rotkirchin öljymaalauk 1839. Riilahti. Valok. Museovirasto/C. Grünberg.

Kuva 9. Ranskalaisia Voltaire-tuoleja n. 1840. Oik. *fauteuil Voltaire ordinaire*, vas. *fauteuil Voltaire Louis XV*. Guilnard, *Le Garde-meuble simple*. Collection de sièges. Valok. Bibliothèque Nationale, Pariisi.

jossa jalat jo ovat muotoutuneet uusrokokoon kaariksi (kuva 9).⁵⁶ Korvalappuja ei tässä uudessa mallissa ole. Samaan aikaan ilmestyy myös kokonaan pehmustettu, nappipoimutuksin verhoiltu *fauteuil voltaire nouveau modèle* (kuva 10),⁵⁷ jossa käsinojat saattavat olla umpinaisetkin ja jolle tyypillinen piirre on hapsut käsinojien ja istuimen alareunassa. Näiden ranskalaisten esikuvien mukaisia uusrokokoo-voltaireja en ole meillä tavannut, mutta todennäköisesti juuri tällainen on se nojatuoli, joka näkyy viipurilaisen lääkärin valtioneuvos Nikolai Jaenischin (k. 1848) muotokuvassa (kuva 11).⁵⁸ N. G. Rademacherin (?) 1840-luvun puolivälissä tekemässä maalauksessa istuu valkohapsinen tohtori aamutakki yllään ja tohvelit jalassa kirjastossaan joko Viipurissa tai Herttualan kartanossa tuolissa, jonka korkea selkänoja on kaarevapäätteinen ja verhoilussa on nappipoimutus. Avonaiset käsinojat on pehmustettu ja istuimen alareunasta riippuvat hapsut. Tuolin esikuvat löytyvät esim. Guilnardin *Le Garde-meuble ancien et moderne*-teoksesta.⁵⁹ Ajankohdasta päätellen ovat myös ne »voltaire», joita Helsingissä 1858 ilmoitettiin myytäväksi, ilmeisesti olleet uusrokokoota.

Edellä on oletettu Voltaire-tuolin levinneen meille Venäjän kautta. Oletusta vahvistaa se, että nimitys kaikesta päättäen on Ruotsissa jokseenkin tuntematon. Tosin se kerran on päässyt (kuva 12) kuvitettuna hakusanana Nordisk Familjebokiin, sen toiseen painokseen.⁶⁰ Kuva esittää korvalapputuolia, jossa on sorvatut sivutolpat ja käsinojat, sivulla pienet laskulevyt ja selässä irtotyyny. Tekstissä ilmoitetaan sen olevan 1700-luvun huonekalu. Kyseessä on kuitenkin eräs 1800-luvun puolivälin yleinen nojatuolityyppi, samanlainen kuin em. Elimäen Moisioin tuoli. Selitystä tähän tietosanakirjan lapsukseen on enää

Kuva 10. Kaarevapäätteinen hapsukoristeinen ranskalainen Voltaire-tuoli, *nouveau modèle* 1840. Guilnard, *Le Garde-meuble ancien et moderne. Collection de sièges*. Bibliothèque Nationale, Pariisi. Valok. J.M.W. van Voorst tot Voorst.

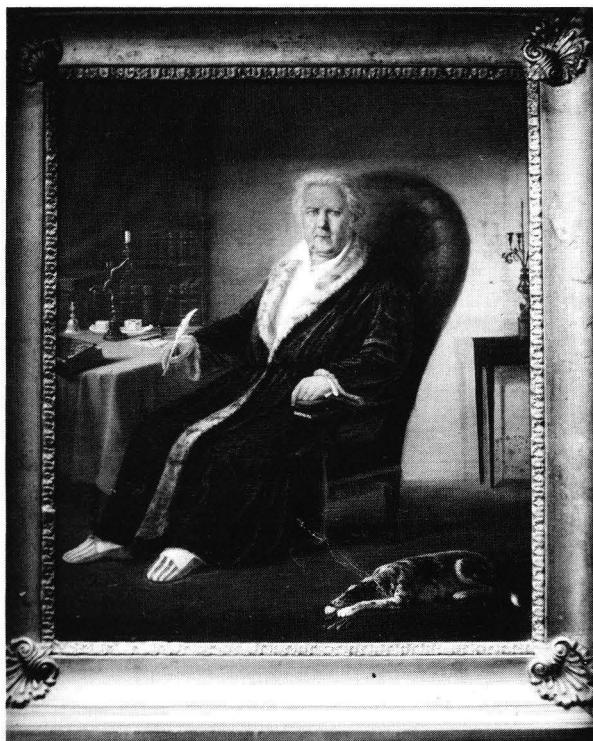
vaikea saada, mutta asialle on löytynyt huvittava kirjallisuushistoriallinen tausta,⁶¹ joka kerrottakoon tässä jälkinäytöksenä.

Kuva on näet sama, joka 1880 julkaistiin *Gamla Stockholm*-teoksen ensimmäisessä vihossa. Siinä August Strindberg kertomuksessaan *En Stockholmspromenad på 1700-talet* kuvailee erästä henkilöään istumassa Voltaire-tuolissa, kuvatekstinä »Voltaire-stol från 1700-talet».⁶² Lehtiarvostelussaan Strindbergin kirjailijaystävä Bernhard Meijer huomautti ohimennen tuolin iässä esiintyvistä virheistä.⁶³ Vastauksessaan ärsyyntynyt Strindberg, joka halusi esiintyä huonekalutuntijana, muun saivartelun ohessa ilmoitti, että tuoli on hänen omansa ja peräisin 1700-luvun alusta ja että hän oli käyttänyt siitä Voltaire-nimitystä, koska ei ollut kuullut mitään muuta.⁶⁴

Se että Strindberg ylipäänsä tunsii Voltaire-tuolin ja sanoo, ettei ole kuullut muuta nimitystä, houkuttelee miettimään, olisiko hänen suomalaisella vaimolaan Siri von Essenillä ja tämän isän Jakkarilan kartanossa olleella voltairella osuutta Strindbergin tietämykseen tällä alueella, olkoonkin että kirjailijan mielikuvitus liiti yli vuosisadan taaksepäin. Teoreettinen, enää todistamaton mahdollisuus on, että kysymyksessä on sama tuoli. Myytyään Jakkarilan 1860-luvulla

von Essenit olivat muuttaneet Tukholmaan. Vuonna 1880 kun lehtiarvostelu julkaistiin, Siri von Essenin vanhemmat olivat jo kuolleet, Carl Reinhold von Essen »i sin länstol». ⁶⁵ Jakkarilan irtaimisto oli ennen muuttoa huutokaupattu, mutta parhaat kai oli otettu mukaan, koska Strindbergien kodissa oli huonekaluja ja muotokuvia Jakkarilasta. ⁶⁶ Ehkä voltairekin? Siinä tapauksessa meillä olisi tieto vielä yhden suomalaisen Voltaire-tuolin ulkonäöstä. Jos ajatusleikki vastaa todellisuutta, on huvittuneena todettava, mikä käsitteiden sekaannus meillä vallitsi voltairen suhteen. Edellisten esimerkkien kanssa tällä tuolilla ei ole muuta yhteistä kuin syvä istuin ja korvalaput, ja tyyppiltään se on *fauteuil de commodité*.

Perukirjojen ja muistelmien mukaan voltaire on meillä siis tunnettu jo 1830-luvulla eli samaan aikaan kuin Ranskassa. Sen nopeassa leviämisessä meille on voinut olla osuutensa niillä suomalaisilla virkamiehillä ja upseereilla, jotka palvelivat Venäjällä. Valitettavasti ei venäläistä aineistoa ole käytettävissä riittävästi, eivätkä kirjalliset lähteet paljasta suomalaistenkaan Voltaire-tuolien

Kuva 11. Viipurilainen lääkäri ja valtioneuvos Nikolai Jaenisch (1767–1848) istumassa kirjastossaan kaarevapäätteisessä nojatuolissa, jonka istuimen alareunaa koristavat hapsut. Tuoli on todennäköisesti ranskalaismallinen voltaire (*nouveau modèle*). N.G. Rademacherin öljymaalaus 1840-luvun puolivälistä. Yksit. omist. Valok. Museovirasto.

ulkonäköä. Niiden levinneisyydestäkään ei pääse perille, koska vaihtelevasti laaditut perukirjat eivät ole keskenään vertailukelpoisia.⁶⁷ Samoin kuin ranskalaisen voltairen nimen alkuperä pysyy suomalaisen voltairen historia vielä arvoituksena. Tämä osaltaan osoittaa, miten vaikeaa on yleensäkin sitoa kirjallisia mainintoja säilyneisiin esineisiin.

Kun käsittelemämme konkreettinen aineisto jää siis perin niukaksi – kenties tämä artikkeli houkuttelee ilmoille tähän asti tuntemattomia Voltaire-tuoleja – voi sen pohjalta esittää vain olettamuksia. Yleinen ranskalainen voltaire, korvalaputon, ei vielä biedermeieraikana näytä kotiutuneen meille lainkaan,⁶⁸ vaikka se Venäjällä tunnettiin. Pääpiirteenä suomalaisissa biedermeier-voltai-reissä on korvalaput, kun taas ranskalainen päätuntomerkki, anatomisesti kaartuva selkänöja näyttää meillä ensiksi karisevan, niin että tuloksena on pikemminkin nukkumatuoleja. Ehkä meille ei levinnyt niinkään tuolimalli kuin pelkkä nimitys, joka siirtyi osittain tarkoittamaan korvalapputuolia yleensä ja korvaamaan vanhaa nukkumatuoli-nimeä. Kun voltaire lisäksi usein oli vanhuksella tai invalidilla, se kenties sai oman lisävivahteensa. Eli paradoksaalisesti pelkistäen: kun voltaireissa istui invalidi, oliko tuoli jossa invalidi istui voltaire?

Kuva 12. Korvalapputuoli, jonka kääsinojissa on pienet laskulevyt, *fauteuil de commodité*. Nordisk Familjebok, II painos (1921). Saman kuvan oli August Strindberg julkaissut 1880 Gamla Stockholm-teoksen ensimmäisessä vihossa. Tuoli oli Strindbergin oma. Hän nimitti sitä Voltaire-tuoliksi ja uskoi sen olevan 1700-luvun alusta.

Summary: History of the Finnish Voltaire Chairs

The Voltaire chair originated in France during the Restoration. Voltaire himself had nothing to do with it. Its distinguishing feature is an anatomically curving back (Figs. 1–3, 9–10). The type spread rapidly to Russia with French fashion. It was also known in Finland as early as in the 1830s, according to memoirs and inventories of the estates of deceased persons. Finnish officials and officers, among others, that served in Russia probably contributed to its fast spread. However, very few Voltaire chairs have been preserved in Finland and the name, too, has been forgotten completely. The author succeeded in finding four specimens, all of which represent the winged type. No literary information is available to confirm that the first two (Figs. 4–5) of these were called Voltaire chairs, though some features of the Voltaire can be discerned in them, in one (Fig. 5) of the two only in the upholstery. The other two chairs (Figs. 6–7), on the other hand, were really called Voltaire chairs judging by memoirs and the inventory of a deceased's estate although they differ from the French models. The author concludes that it was not so much the chair model as the name alone that spread to Finland from Russia. The Voltaire was apparently adapted here to refer to wing-chairs in general and replace their old name »sleeping chair». According to memoirs, the Voltaire chair was used mainly by men, often an invalid or an aged person who spent the eve of his life in it. Its presence in a lady's room is mentioned but rarely.

Lähdeviitteet

- ¹ La Mésangère, pl. 741.
- ² Jarry, kuudes numeroton tekstisivu, kuva 101.
- ³ van Voorst tot Voorst, s. 36.
- ⁴ Sama.
- ⁵ Esim. Guilnard, *Le Garde-meuble ancien et moderne*, passim.
- ⁶ Muidebled 1835, kuva 47, siège confortable; La Mésangère, pl. 741, fauteuil.
- ⁷ Kuva on Pasquier'n n. 1840 ilmestyneestä teoksesta *Cahier de dessin*, pl. 19, jossa planšsit on väritetty. Sama ilmestyi värittämättömänä painoksena jo 1832 nimellä *Recueil de fauteuils*—.
- ⁸ Havard, s.v. *commodité*, kuva 646.
- ⁹ Lehmann, s. 112.
- ¹⁰ TMA. Samoin kenraalimajuri Anders Edvard Ramsayn toisenkin vaimon Augusta Constancen perukirjassa 1843. Ramsay omisti Munkkiniemen kartanon v:sta 1837, mutta tuoli oli kaupunkikodissa. – Ellei toisin mainita, kaikki henkilötiedot ovat Carpelanin teoksista *Ättartavlor* 1942 ja *Ättartavlor I–III* 1954–1965.
- ¹¹ TMA. – Hovioikeudenneuvos Adam Lagermarckin naimaton sisar, synt. 1799.
- ¹² TMA. – Riilahden inv.kert.
- ¹³ TMA.
- ¹⁴ TMA.
- ¹⁵ VA.
- ¹⁶ von Haartman, *Inredningen av rummen på Wiksbergs gård* —. Hänen vanhempansa olivat Lovisa (Louise) ja Ludvig (Louis) Hedenberg, vihitty 1843; isä kuoli 1858.
- ¹⁷ *Helsingfors Tidningar* 50/1848.
- ¹⁸ *Main. lehti* 59/1858.
- ¹⁹ Stenbäck, s. 16.
- ²⁰ Smirnoff, s. 15.
- ²¹ Kallas, s. 236.
- ²² Krohn, sukutaulu s. 177 jälk.

- ²³ Rehbinderin perukirja. TMA.
- ²⁴ Tolstoi, I nidos, s. 127.
- ²⁵ Sama, III nidos, s. 131.
- ²⁶ Jusupov, s. 32.
- ²⁷ Musej-kvartira A. S. Puškina (1975), s. 15, kuvat ss. 48–49 ja 61. Tekn. lis. J. Küttner on ilmoittanut tästä lähteestä ja vuoden 1980 painoksessa mainitusta ostopäivästä, mistä häntä kiitän.
- ²⁸ Pasquier, pl. 19, joka perustuu pariisilaisten puuseppien Jeanselme-veljesten malliin. Vain jalkatuki on Puškinin tuolissa erilainen.
- ²⁹ Gosudarstvennyj musej-zapovednik A. S. Puškina, kolmas kuva, vailla sivunumerointia.
- ³⁰ Lukuun ei ole otettu Suomeen vasta tällä vuosisadalla tuotuja tuoleja.
- ³¹ Saatu museoon jo varhain ja inv.n:o kulunut pois eikä tuolia ole toistaiseksi kyetty identifioimaan. FM Tom Bergrothin yst. tiedonanto. – MV/HKA neg. 158713.
- ³² TMM inv.n:o 6694. Pääluettelon mukaan ostettu 1901 puutarhuri Erikssonin leskeltä, joka oli palvellut Lempisaaressa ja saanut tuolin muistoksi von Haartmanin kuoltua. – MV/HKA neg. 170650.
- ³³ TMA.
- ³⁴ Kenties samanlainen on se »större länstol – beklädd med gutta percha tyg», joka samana vuonna (1859) mainitaan hovijahtimestari A. R. Cedercreutzin perukirjassa hänen huoneessaan Köyliönkartanossa. TMA. – Guttaperkkakangas on luultavasti eräänlaista vahakangasta, keinoahan edeltäjä, joka perukirjoissa esiintyy etupäässä kirjaston ja työhuoneen huonekaluissa; Stjernerundin linnan biljardisalissa 1857 ostetussa sohvassa (Olsson, ss. 77, 80, kuva 61b). Sitä yllättävämpää on tavata se nuoren tytön huoneessa, von Haartmanin Sofie-tyttären mahonkikalustossa em. Turun kodissa. – Guttaperkka tuli tunnetuksi 1840-luvun puolivälissä (Ålund, ss. 430–431) ja oli ilmeinen muotiuutuus 1850-luvulla. – Sockerkist, sokerilaatikkopuu, on tavallisimmin länsi-intialaista seetriä, mutta voi tarkoittaa muitakin puulajeja. Lagerquist, viite 12 s. 176. – Esim. turkulaiset puusepät käyttivät sokerilaatikkopuuta yleisesti vielä biedermeieraikana, mutta sitä ei enää kyetä tunnistamaan.
- ³⁵ Stenbäck, s. 16 ja viite 8 s. 179. – Martha Meinanderin tieto, josta kiitän prof. C. F. Meinanderia. Greggbohlen huvilan inv. kert. – Ramsay, s. 55 ei mainitse Voltaire-nimitystä. – MV/HKA neg. 162536.
- ³⁶ Stenbäck, s. 17 ja Martha Meinander.
- ³⁷ TMA.
- ³⁸ TMA. – Kaksoiskappale on VA Topogr. Perniö Mälkkilä, mistä tiedosta olen kiitollinen edesmenneelle prof. Riitta Pylkkäselle. – Kuitenkin vain perukirjan alku koskee Mälkkilää ja varsinaisen luettelo Taalintehdasta.
- ³⁹ Karlson 1940, viite 23 s. 133. – Karlson 1941, kuva ennen s. 265. – Sofstol esiintyy usein vielä 1800-luvun perukirjoissa.
- ⁴⁰ Steen, kuvateksti s. 35.
- ⁴¹ Säveltänyt Henry Clay Work 1878. Gloag, s. 53.
- ⁴² KM hist.kok. inv.n:o 68066.
- ⁴³ von Wendt, s. 102.
- ⁴⁴ Aminoff, kuva s. 304. – Riilahden inv.kert. – Westermarck, s. 48. – Tässä yhteydessä voi mainita, että Riilahdessa on yksi harvoja Suomessa säilyneitä nukkumatuolejakin. Kreivi Aminoffin puolison Eva Bruncronan perukirjassa 1822 luetellaan »I Bibliotheks Rummet 2: gamla Säf Stolar» (Riilahden arkisto; em.inv.kert.). Kartanossa vielä tallella oleva iso 1700-luvun puolivälin korvalapputuoli on ilmeisesti toinen näistä (Sama; MV/HKA neg. 63031; vrt. Karlson 1941, kuva ennen s. 265). Kreivi Aminoffin perukirjassa niitä ei enää mainita, vaan ne todennäköisesti sisältyvät suurpiirteiseen ryhmään »44 Stolar af olika Slag».

⁴⁵ Stiernstedt, s. 36.

⁴⁶ Waagepetersen, kuva 201.

⁴⁷ Louise Hedenbergin voltaire saattaa olla sama, joka edellä on mainittu kreivi Rehbinderin Pietarin kodissa. Rehbinder, joka omisti Viksbergin ja vietti siellä kesät, kuoli lapsettomana Pietarissa 1841 ja hänen leskensä muutti takaisin Suomeen. Tuoli oli jo Pietarissa luultavasti ollut kreivittären käytössä, koska se oli makuuhuoneessa eikä työhuoneessa, ja on ilmeisesti sama, joka sitten oli hänen Turun kotinsa makuuhuoneessa. Louise Hedenberg, o.s. Jägerhorn af Storby, taas oli Rehbinderien kasvattitytär ja peri kreivittären kuoltua Viksbergin ja 2/3 kaikesta irtaimistosta, mahdollisesti voltairenkin. Anna Charlotta Rehbinderin perukirja 1845, TMA. – von Haartman, em. Viksbergin kuvaus.

⁴⁸ von Haartman, em. Viksbergin kuvaus. – Jälkimmäinen mahonkituoli on mahdollisesti samanlainen kuin Armfelt-museossa oleva korvalapputuoli, jossa selässä on nahkainen irtotyyny (KM hist.kok. inv.n:o 26069: 10). Samaa tyyppiä on myös em. Elimäen Moision tuoli.

⁴⁹ TMA.

⁵⁰ Esim. Praz, kuva 198 ja Waagepetersen, kuva 211.

⁵¹ Loudon, kuva 673. Tämä näköispainos on tehty v:n 1839 painoksesta. Encyclopaedian I painos ilmestyi 1833.

⁵² Pictorial Dictionary, s. xxi. – Sen malleja on ainakin Risunki ensiklopedii russkago i sel'skago hozjaina-arhitekto -teoksessa (1842), vaikkakaan ei em. nojatuolia.

⁵³ Pictorial Dictionary, kuva s. 147.

⁵⁴ Walkling, ss. 258–263.

⁵⁵ Magasin för Konst, Nyheter och Moder XI/1824, pl. 43, johon piirros on otettu Ackermannin Repositorysta jo v:lta 1810 (The Upholsterer's and Cabinet-Maker's Repository . . . pub. by R. Ackermann, pl. 31 vol. 4).

⁵⁶ Guilnard, Le Garde-meuble simple. Collection de sièges, tome 7, pl. 21.

⁵⁷ Guilnard, Le Garde-meuble ancien et moderne. Collection de sièges, pl. 49 (1840). – Paroni J.M.W. van Voorst tot Voorst on ystävällisesti antanut valokuvan käyttööni, mistä häntä kiitän.

⁵⁸ Herttualan inv.kert. MV/HT. – Jaenischin perukirjaa ei ole löytynyt; Viipurin säilyneissä perukirjoissa on aukkoja. – Herttualassa on ollut myös (todennäköisesti Kööpenhaminassa tehty) kivi-piirros, jossa Monrepos'n kartanon omistaja, Venäjän lähettiläänä Tanskassa 1816–1847 toiminut Paul von Nicolay istuu Voltaire-tuolissa. Em. inv.kert.

⁵⁹ Guilnard, m.t., pl. 49.

⁶⁰ Nordisk Familjebok, toinen painos (1921), s.v. voltairestol. Ensimmäisessä (1893) ja kolmannessa (1934) ei hakusanaa ole.

⁶¹ Willers, ss. 15–19, kuva s. 19. – Fil.tri Marta Hirn on kiinnittänyt huomioni tähän lähteeseen, mistä häntä kiitän.

⁶² Lundin–Strindberg, s. 3, kuva 3.

⁶³ Ny Illustrerad Tidning 43/1880, s. 374. – Willers, s. 17.

⁶⁴ Main. lehti 45/1880, s. 394. – Willers, s. 18.

⁶⁵ Smirnoff, s. 63.

⁶⁶ Sama, ss. 42, 147.

⁶⁷ Lukemistani 25 vuoden perukirjoista on tullut esiin vain seitsemän voltaire-termiä, mutta horjuva terminologia antaa aiheen olettaa, että joidenkin sofstol-, länstol- ja hvilstol-nimitysten taakse saattaa kätkeytyä voltaire (esim. kenraalimajurin leski Nadeschda Jacovleff 1847 Helsingissä: »1 länstol beklädd med vaxduk»; HKArk.).

⁶⁸ Magasin för Konst, Nyheter och Moder julkaisi sellaisen kyllä jo 1832 muotikuvassa, tosin vailla mainintaa tekstissä (n:o II, pl. 8).

Lyhenteet

HKArk	=	Helsingin kaupunginarkisto
KM	=	Suomen kansallismuseo, historialliset kokoelmat
MV	=	museovirasto
HKA	=	historian kuva-arkisto
HT	=	historian toimisto
TMA	=	Turun maakunta-arkisto
TMM	=	Turun maakuntamuseo
VA	=	Valtionarkisto

Lähteet

Painamattomat lähteet

Museovirasto, historian toimisto

Kartanoinventointikertomukset
Greggbölen huvila Pernaja
Herttua Viipurin pitäjä
Riilahti Bromarv

Turun maakunta-arkisto

Hovioikeuden arkisto

Aatelisten perukirjat 1835–1860.

(A. R. Cedercreutz 1859, L. G. von Haartman 1860, Ludvig Hedenberg 1858, Eva Margareta Lagermarck 1842, Charlotte af Petersen, o.s. Hästesko 1851, Wolter af Petersen 1842, Augusta Constance Ramsay, o.s. Mellin 1843, Constance Ramsay, o.s. Reuterskiöld 1839, Anna Charlotta Rehbinder, o.s. Hedenberg 1845, R. H. Rehbinder 1841, Eva Gustava Walleen, o.s. von Willebrand 1844)

Valtionarkisto

Topographica

Perniö Mälkkilä (Charlotte af Petersenin perukirjan kaksoiskappale)

Viipurin tuomiokunnan perukirjamikrofilmit (perukirjoissa aukkoja) 1846, 1848, 1850, 1854–1858 (Gustava Thesleff, o.s. Ekman 1856)

Helsingin kaupunginarkisto

Raastuvanoikeuden arkisto

Perukirjat 1847–1848 (Nadeschda Jacovleff 1847)

Yksityiset arkistot

Greggbölen huvila

Martha Meinanderin muistiinpanot (1945)

Lempisaari

Louise von Haartman, Inredningen av rummen på Wiksbergs gård -- under Louis och Louise Hedenbergs livstid (1925)

Riilahti

Eva Aminoffin, o.s. Bruncrona, perukirja 1822

Painetut lähteet

- R. Ackermann* (pub. by) 1809–1815: The Upholsterer's and Cabinet-Maker's Repository. London.
- Aminoff, J.F.A.* 1928: Rilax. Herrgårdar i Finland. Nyland I, utg. av G. Nikander – Kurt Antell. Helsingfors.
- Carpelan, Tor* 1942: Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna efter 1809 adlade – – ätterna. Helsingfors.
- Carpelan, Tor* 1954–1965: Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ätterna I–III. Helsingfors.
- Gloag, John* 1980: The Comfortable Revolution. The Connoisseur Jan. 1980. London.
- Gosudarstvennyj musej-zapovednik A. S. *Puškina*. Moskva 1974.
- Guilmard, Désiré*: Le Garde-meuble ancien et moderne. Paris s.a.
- Guilmard, Désiré*: Le Garde-meuble simple. Collection de sièges. Tome 7. Paris s.a.
- Havard, Henry* [1887]: Dictionnaire de l'ameublement et de la décoration. Tome I. Paris s.a.
- Helsingfors Tidningar 50/1848, 59/1858.
- Jarry, Madeleine* [1958]: Le siège français. Paris s.a.
- Jusupov, Felix* 1953: Ennen maanpakoa. Helsinki–Porvoo.
- Kallas, Aino* 1920: Katinka Rabe. Helsinki.
- Karlson, William* 1940: Ett svenskt herremanshem på 1700-talet. Lund.
- Karlson, William* 1941: Kungligt, adligt, lärt och lekt. Lund.
- Krohn, Helmi* 1942: Isäni Julius Krohn ja hänen sukunsa. Helsinki.
- Lagerquist, Marshall* 1949: Rokokomöbler signerade av ebenister och schatullmakare i Stockholm. Nord.Mus. Handl. 31. Stockholm.
- La Mésangère, Pierre de* 1802–1835: Meubles et objets de goût. Paris.
- Lehmann, Colette* 1981: Portrait d'un meuble. Le fauteuil voltaire. Art & Décoration 231/1981. Paris.
- Loudon Furniture Designs from the Encyclopaedia of Cottage, Farmhouse and Villa Architecture and Furniture 1839. Menston 1970.
- Lundin, Claes–Strindberg, August* 1882: Gamla Stockholm. Stockholm [I vihko 1880].
- Magasin för Konst, Nyheter och Moder 1824, 1832. Stockholm.
- Muidebled, Charles* 1833: Théorie générale de la tapisserie. Paris.
- Muidebled, Charles* 1835: Vade mecum du tapissier. Paris.
- Musej-kvartira A. S. *Puškina*. Leningrad 1976.
- Nordisk Familjebok 1893. Sjuttonde bandet. Stockholm.
- Nordisk Familjebok 1921. Ny reviderad – – upplaga. Trettioandra bandet. Stockholm.
- Nordisk Familjebok 1934. Tredje – – upplagan. Tjugonde bandet. Stockholm.
- Ny Illustrerad Tidning 43, 45/1880. Stockholm.
- Olsson, Wera* och *Martin* 1956: Stjarnsunds slott i Närke under den Bernadotteska epoken 1823–1860. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Antikvariska serien 6. Stockholm.
- Pasquier, Théodore*: Cahier de dessins. Fauteuils – – d'après – – Thuillier ébéniste. Paris s.a.
- Pasquier, Théodore*: Recueil de fauteuils – –. S.l. s.a. [Paris 1830–1838].
- Pictorial Dictionary of British 19th Century Furniture Design. Woodbridge 1980.
- Praz, Mario* 1964: An Illustrated History of Furnishing. New York.
- Ramsay, Anders* 1949: Från barnaår till silverhår I. Helsingfors.
- Risunki entsiklopedii ruskago gorodskago i sel'skago hozjaina-arhitektora. Sankt Peterburg [1842].
- Smirnoff, Karin* 1925: Strindbergs första hustru. Stockholm.
- Steen, Albert* 1975: Stoler i Norge. Oslo.

- Stenbäck, Sofia* 1967: *Idyll och drama*. Ekenäs.
- Stiernstedt, W. Gordon* (toim.) 1950: *Amalia von Helvigs brev till Erik Gustaf Geijer*. Stockholm.
- Tolstoi, Leo* 1905, 1907: *Sota ja rauha*. I, III nidos. Porvoo.
- Waagepetersen, Christian* 1980: *Danske möbler för 1848*. Köbenhavn.
- Walkling, Gillian* 1979: *For the Comfort of Invalids*. The Connoisseur Dec. 1979. London.
- Wendt, Lilli von* 1945: *Tider som flytt*. Helsingfors.
- Westermarck, Helena* 1926: *Mathilda Rotkirch*. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland CLXXXVI. Historiska och litteraturhistoriska studier 2. Helsingfors.
- Willers, Uno* 1968: *Strindberg om sig själv*. Stockholm.
- Voorst tot Voorst, J.M.W. van* 1979: *Meubels in Nederland 1840–1900 (I)*. Lochem.
- Ålund, O.W.* (toim.) 1874: *Uppfinningarnas bok V*. Stockholm.